

8037
родня Бібліотека

Ч. 20

ЮЛІАН ТАРНОВИЧ

Чому плугатарі
не їдуть?

x.33x

06-10

Чому плугатарі не їдуть?

ТА ІНШІ НАРИСИ

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

БІБЛІОТЕКА
НАУКИ, Т-ДА М. ДНУХЕНКА
УЛЬОВІ

1 9 4 0

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

W5(2-8)/5-644

Львівська державна
наукова бібліотека

№

5253

Накл. „Українського Видавництва”, Краків, Кармелітська 34.
Друк: „Нова Друкарня Денникова” під нак. управою, Краків.
Verlag: „Ukrainischer Verlags G. m. b. H. Krakau, Karmeliter-
strasse 34, II.
Druck: „Nowa Drukarnia Dziennikowa“ Kommissarische Verwal-
tung, Krakau, Orzeszkowagasse 7.

Чому плугатарі не їдуть?

Оповідав дід Микола й тяженько зідхав; по-
лою сорочки лице витираючи.

— Ровеньземлю, що від ліса до долішнього
потічка, у два вертання зорали. Бо не було кра-
щого способу. Ціле село було б від пошести ви-
снуло. Холера... Дехто біля самого порога впав,
або причунав на лаві за столом і там його смерть
заскочила... Малі діти на руках матерей... Невістка
нахилилася біля печі та стоячи сконала... Газда
зі жменькою соломи в клуні.

Дід Микола прислонив очі сивими пасемками
й кулаки хрящали, коряві пальці в пальців обій-
мах. Лице видовжилося плесканкою сира; стріхи
брів зіхалися над яругою носа.

— Онде, за цим ручаєм було селечко. Ба, ма-
дярські собаки заразу на село приволікли. Поше-
стисько косила малих і великих, старих і моло-
дих... Безпощадно. Димарі павутинкою застелили-
ся. Бреніла голодна муха на вікон дзеркалі. І миші
повтікали з села. Птах у хмарах задержувався
і колесом оминав зелень садів. На грядці квітка
вянула. І риба за водою до чистих джерел...

Сопілкою грали старечі легені; дід Микола
причаївся та руками від кашлю боронив себе. —
Кхи! Ки-хи!... А пек, цур тобі... Щезни маро...

— Бо тоді своїм ладом рядилися села. Приблудів не було в наших сторонах. Самі тільки, свої, здавна, газдове, правдиві та справедливі. Від непамятника й старечих законів. Урадили всі, що берегли свої зеренця посізу: Спалити село, переорати та на нових стаяннях межі викроїти. Бо тоді отаманував на цих землях дух єдності й мира, брат за брата, і держав свій люд у чести та пошані. Зберегти кожную грудочку рідної землі, не потеряти хоч одного макового зерна. Як хочеш володіти й батьківська земля тебе пошанує...

Дід Микола прикучнув на порозі та ще менший зробився; горбатина за спиною потонула. Пригадував собі... Рукою підперся на коліні і заставкою вкрив свої очі.

— Без пошести села вимерли. Опорожніли. Відцурався син матері, що його кормила. Довго буде бубзько клекотати над стріхою... Без газдів... Хіба кіт-охаба занявкає весняних гостей вітати... Зазуля, — дарма налічувати порожні гнізда. Ластівки громадою: Чому плугатарі не їдуть землю краяти срібними мечами?... Завмер дзвін без неділі, ні свято. — Де вони, вчорашні газдове? Без дітей в садочках? І білих гусят у струмочку... Забаглося кращого щастя... Ріднішу найдете матір землячку?... І сорочину тобі, брате нещасний. мачеха вибілить?!... Проклін тобі, земле, тяжкий проклін, коли ти не знала, як краще своїх дітей виховати...

Збоявся дід Микола цих слів і тричі побожно хреститься: — Во ім'я Отця й Сина й Святого Духа! Амінь. Прости їм; не знають, що творять... Та дай їм щастя щасливіше вернутися... Землице!!! Мати наша!!

Мартин гусярик

Вперше бачив я його, як він у білій сорочині заганяв лозовим прутиком гусята до Вислока.

— Хочби, вам, один раз чвикнув по крилах: сама гусь повагом ступала на чолі своїх ясножовтих гусят-бруньок...

— Гуле, гусінка, гуле... Я тобі рибку, гуч, гуле!

Але, як попівська собака виноуряла свою лепету понад тином і жорстоким: Гу-гу-гу! намагалася розігнати його стадо, пастушок прутиком погрозив собаці та старим гусаком: Ге, ге, ге! »А пудзеш!«*) — вовчура лаяв.

*

Потім, не пригадую собі точно, чого я ходив до цього села; знову зустрів я малого хлопчину в білих льняних штанях і такій же самій сорочині. Хлопчина весело сміявся до мене. Він з книжкою в торбині вертався зі школи.

— Добре вчишся, хлопчино? А олівце хочеш і бомбоник солодкий?

Ми оба саме стояли біля кооперативи.

— Миколо, дай но школяреві гарний олівець і жменьку цукорків.

Довго, на всі лади обертав наш школяр у своїх ручках жовто-блакитний олівець і про солодке призабув у торбині.

*

Згодом довго я не міг бути в цих наших горах. Інша праця полонила мене. Зрештою я ні учитель, ані урядовець; мене кликали всі: редактор. — Бо земля в горах угором лежала... Я чо-

*) Наші селяни завжди говорять до собак ламаною польською мовою: »А пудзеш, пошед до буди, лапай«.

мусь не люблю легким плужком орати; як краяти скибу, то по господарськи! І зерно пак у буйні колоски...

Листар приніс лист; про різне, гірше та добре. Читаю: Хв. Редакціє! Ми вже заснували читальню »Просвіта« в нашому селі над річкою Вислоком. Люди горнутья до нас, чудова праця і т. д. і т. д. Я вже давно сільську науку скінчив, але Ваш олівець ще до сьогодні на пам'ятку бережу і т. д. і т. д. Ваш вдячний Михайло П.

І далі час стрілою тікав... Та не вертався. Я приїхав у гори.

— Не міняти б вас, ви завжди зелені гори, за ніщо в світі! — Що ж? За цими гіроньками на півдні — посутеніло небо...

— Господи, Господи! Така Твоя воля свята — плакав нарід. — Потішив і знов у мряку.

І Михась, ніхто не знав, де він пропав.

— Може там? — рукою вказували за гори. — Пішов...

— І одненького одного листочка до сироти-матері не написав білою рукою... — плакала Марта.

*

Недавно їду я поїздом. До переділу ввійшов український старшина.

— Будь ласка, яка зупинка в Новосільцях, перша чи друга? — питався старшина, що вперше в наших сторонах.

І з цього завели ми розмову. Багаті наші роки в події. Ой багаті...

— Чи не був часом у Вашій сотні, друже Сотнику, такий і такий хлопчина?

— Та якби не був. Разом з нами був у Хусті... Михась... Усі його так кликали. Гарний хлопчина, дуже слухняний... Аж любо, що Ваші всі такі молодці. Талановиті, характерні; на стійці мов мур!

Він, цей Михась, у найбільше гарячі дні веселив цілу сотню своїм співом... Найкращим дячком у катедрі святоюрській міг би бути... Поїхав на вишкіл і здоровий...

Такий саме цей Мартин гусярик, що білі гусята до річки прутиком заганяв...

Ухналики

— Чекай, я вам покажу! Ви мене, першого багача в селі, так знехтували? Або я свого Василя не так ховав, щоб він навіть справником не міг бути в кооперативі?! Ех ви, вовче зілля — вкажу я вам, з ким ви змірилися.

Вертався до хати Кривий Панько з основних зборів кооперативи «Єдність» і скликав, аж сонні ворони на старих липах біля церкви пересідалися на вижчі конарі.

— Така ганьба, така цнота!...

*

У Видранівці змоглися розумні люди на свою кооперативу, як сліпий на очі. Михась Зошаків добру пару чобіт здер, заки село на основання кооперативи позганяв. А Пошивакова Євка мало свому газді горцем голови не розчерепила: Чого він по вечірках між хижами белемкає? А вона сама дома з »дзіцком«... Бо й Духців Юдка добру міру на спідницю газдині приобіцяв, як буде свого старого від кооперативи відштуркувати. Та ще на завдаток дитині на сорочення локоть намірив якогось бархану й жменю »бомбасів«.

— Ти заволоко, чом в хижі не сидиш? — привітала газду з порога. — Бо ті, капуцине сьлепаки гачком випечу! Ся му карпативи захотіло... Позерай го, ти шабасна лоївко...

Клекітня в селі, рейвах у жидівні, бо село кооперативу заснувало й жидівську кучу минає. П'ятьдесять газдів по п'ятці скинулися, раду вчинили й по селі гудка сорокою полетіла, що до жида нема потреби ходити, коли за свої гроші своя правда й до того чистий зворот з річного торгу. А не на слинаву Ройзу та зафацьканих Іцків, Срульків, Берків, Йоселів та інших пейсаликів. І свої газдівські синове при своєму крамі — аж серце радується.

Тільки в Панька Кривого серце кровю й очі паморокою заставлені.

— Ти, Василю, аби-с мі з тими псярами не заходився, бо тя з хиж вигоню на сто чортяк вітрів! — воркав від дідня до ночі Панько на свого сина.

— Та ойже, няню! — спрощувався Василь. — Видно, що є-м неясущий, кой ня не вибрали. Але чого здіватися на своє. На ганьбу з жидами? Ні, няню! Мав би я народове діло переоначити?

— Га! Ти сомарю, де-с такого розума появ? — устряв на це Панько.

— То подьте гев, най вам укажу. Євчин зять дав мені книжечку, що пише, як у Димарівці люди ряд заводили й своє село на велике панування вивели. Чи ми тиж не годні таке? Або тамті від іншого Бога?

— Но то вже роби, як знаєш, але я й моя нога там не буде. Як-ем Панько і Кривий, а ти син мій і Василь.

*

Аж у самі жнива, як найгарячіша робота в полі, купив Панько в Юдки ухналі, коня підкувати. І ці клинчики кожний під молотком кривився, що аж Панькові на лівій руці під грубим нігтем чорна кров найшла — так черіпнувся по пальці перличком до підків.

— Абисте гавідь жидівска похаліла за мої грайцари, що-м їх через стільки років зосипував до нехристової шкатули. Підеш, хіба — Василю, по клинчики до вашого склепу. Бо мене дуже палець пече. Але борзо. Бо по сіно на пасіку час...

За кращим хлібом...

Мороз палив білим вогнем...

Сльози канули з очей, але зараз горохом котилися, яружками, як віск скапували на обшивку кожушини й мигтіли там довго круглими пацьорками. У старого Митра, що поганяв худою конякою, сльози надівалися на щетинястих вусах і баламкали білими бобиками, раз у право, раз у — діл. Гойдалися малими птахами на замерзнутих гильках придорожньої верби...

Коняка при дишлі, може теж з морозу, або така вже стара, тільки сивими боками пробовтувала в заметіллі стежку перед себе та не порскала ні один раз.

І серце, що в двінках, не дзенькало на морозі. Але за те зубами дзенькали всі дітиська — найменша Оленка ще при грудях у матері Митрихи — шосторо ще вклубилися біля Митра в соломі... І зубками дзи-дзи...

За саннями плавала Красуля в снізі, шубовсть, шубовсть... Здоганяла газдів.. Та не могла знаходити конячих слідів і внорювалася по самі роги в білій кочогурі.

— Цитьте, діти, не плачте! Грійтеся — говорила Митриха до своєї дібної челяди, що домерзала на саннях від морозу. — Я вам вечорем молочка... — А гов, Митре! Красуля у снізі заснітилася...

Тоді Митро закидав віжки на шию свого найстаршого хлопчини та йшов сам рятувати тваринку за роги й хвіст. А пак:

— Вйо, стара, вйо!... Дітиська копаченіють...
— Тобі сінце пахуче й білий овес... — докидав Митро.

За Митровими ще сані й сані. Казали люди в селі, що п'ять родин їде. З дітьми та статком. А більше ніхто не збирався. Не боялися морозу, тільки походу...

— Мамо! А теліся знову хвостом покрилася... Аж коня взад рвануло, хоч доріжка з берега.

— Треба було продати...

— А що з грошей?

— Не треба... Там усе буде. — вгадував Митро.

— Відв'яжу Красу, може сама вернеться в село... А там ще не таку... — боявся докінчити.

Ласицею осталася Краса за лісовою яругою. Мороз попутав ноги німині й вона не пішла далі... Ні за хвіст, ні за роги не допомогло.

— Доплентається в село... Уночі вовки... Красуля...

— Не дбаю! — закусив Митро губи й не слухав плачу дітей та газдині. — Залишена земля, то й худобинка...

А з пересердя, що гірше морозу давило його грудь, Митро відвернув бичівно та давай гатити конину по худих ребрах. — Тарах, тарах! І по задніх колінах прикладав; а пак зоскочив ще з саней, два рази внирив аж по пояс у заметіллі, але бичівна не випустив з замерзнутих рук. Доскочив урешті до кінця дишля, зловив у ліву руку яловий дишель і перізав Митро коня ручкою, куди попало. І ще дужче сопів та крякав

з морозу, не кричав, проклін тому, що його з рідної хижі намовою викусав.

— А Бог би тя скарав! Бог би тя скарав. Тяженько би тя скарав...

Циганський кермаш

— Це вже давно. Ще тоді, як я був газдою в горах. Не штука то собі пером по папері махати й дурнички писати, але штука, газдуючи в горах — кінці з кінцями позмотувати. А як у літі сонце виляже вище двох Кичер і пражить, що й дихнути нічим — жито ледви колосків держиться, а ячмінь уже золотом облечений, вівсина зі стебельця паде — тоді так газдуєш, що сорочка від свиту до першої вечернички мокрявіє.

— Світоньку мій нещасний, я вже університет сховався і ксьондзівська дитина! Коня сивого виведу за другу гірку на конюшину та скоренько біжу косу клепати. А тут ще й оселку з кушкою якась мара затрясла... Маєш тобі газдо! Хоч учився, та газдою став... Га! Лихо не біда. — Сядь та плач... А Євка ще снідання не зладила — така як мачеха... До того по сусіках (дехто каже в сипанцях) ані піречка зерна. Теревимо на сніданок бульбочку і на обідень бульбочку та женемо косою по загонах, аж брящить.

Тоді й цигани з гір утікають на доли.

— Гудачити, на скрипці загравати. Бо на долах хліб здоганяє хліб. — А мені якраз треба було докласти ще пів сяги дерева в лісі. — Бо так у паперах написано, що до жнив тільки вільно з грабіївським лісі сяги викладати. А сільські парубчаки всі при косі.

Цигани йшли самраз попри поле, де я косою вершки жмякав по вівсі, аж у вухах брєніло й

в очах смеркалося, така »цудовна« кісьба по каміннях на панські руки...

— Щестя дай Боже, паничу! — враз зверещали цигани й перепівку з борозни зрушили, що з голосним »підпалок — підпалок« за третю межу скрилася.

— Гей Віцку (так звався провідник циганів), може б ви мені в лісі сягу доклали?

— Та чем! А дуган буде?

— Буде, буде й паперці будуть.

*

Уже добре звечоріло й гори прохолоджувалися перлинами роси, навіть і косу вже не поклепав би, так посутеніло. А цигани ще по заплату не присунули. Коли ж бо й місяць білявими цятками конарі написує...

Піду в ліс. Може вовк циганчуків... У лісі вже зовсім сіро. Доходжу до зрубу.

— Так, колода чорніє. Але де цигани? Чому сяга недокінчена? — думаю собі. Аж по тілі мурашками насипало, так циганиська мене налякали.

— Золотонько, рибонько! Лем ищи раз нас пусте, нігда юж сяг не будеме класти! — в один голос спросили.

Підходжу ближче, а цигани, як медвідь, що ліз у колоду за медом — усі за пальці попрішпилювані. Хотіли роботу перехитрити. І тому колода їх пришпилила.

— А знаєте як? У колоду, що з неї треба було сягу доскладати, був клин загнаний і тому колода була до половини надщипана. — Але циган філософ. — Що? А маю кіянкою по клині гевкати?

І давай трьох з одного боку та других трьох з другого шарпнули колоду, щоб її на двоє роз-

дерти. Кли́н тоді вискочив у гору, а колода хап за циганські пальці!

— Ого! Юж си не заграме... Каронько, пропав наш долянський кермаш...

Утікали зповоротом до гір цигани, аж по лісі дудоніло...

На еміграції

Сорок повних років минуло, відколи Степан Савків попрощав рідне село, купив собі за позичені гроші карту на корабель і поїхав за море. Він довго поневірявся в американських копальнях у Пенсильвенії, але вже до року звернув свій довг і тепер став продумувати, як то краще жити. Робітниче життя вуглекопа йому не подобалося, Степан волів би радше на ріллі працювати. Коли вичитав він одного разу, що в Канаді дешево можна набути землю, забрав свої ощаджені гроші зі союзу Братства святого Миколая, та ненадумуючись багатом, поїхав попри Великі Озера в канадійські степові рівнини, прерії, святу земельку плужком краяти.—

*

Його здорові руки, сильна воля спричинили, що вкоротці дика досі долина, над рвучою канадійською річкою, перемінилась у родючй лан, а невеличка деревляна хатина скривалася перед цвітучого саду. Одначе туга за ріднім селом безупину томила Степана. Він уподобав собі ще в своєму селі з кручим волоссям Оленку та тужив за нею. А вона за ним, бо вони обоє прирекли собі ждати на себе. — Не бачила церківця в Ріджайні таких веселих і щасливих молодят, як саме

біждати на себе.— Не бачила церківця в Ріджайна. До того отець Іван, що недавно теж приїхав з рідного краю, вінчав молодят і бажав їм щастя на навій дорозі їхнього життя.

*

Ще дужче прикладав свої руки Степан Савко до вдячного загінчика. Бог йому благословив, бо Оленка й Степан кожну працю з Богом починали. А рік за роком минав, як швидко зливались води канадійських струмків у Великих Озерях. І рідня Степана побільшувалась. Пузатий Петрусь уже з батьком у поле виходить, Марійка матері поміч дає, а чорнявий Микольцьо й псотник Василько, що зовсім до свого старенького дідуня Савки придався, криком і гамором заповнювала обійстя.

*

Сьогодні в хаті Степана Савки тишина. Мати Олена ладить святу вечеру. — Як у старому краї. Бобальки на олії, пампушки з маком, капуста з грибами, горох, варені сливки, кругла бульба смажена на олії з цибулею, вареники з яблуками, кутя з медом і маківник з родзинками.

*

Девятеро челяді сіло доокола стола; найстарший Степан, батько під намісним образом Розп'ятого Христа, біля нього сини Петро, Микола й Василь; з другого боку два наймити; а мати Олена з Марійкою найближче печі, приносили святвечірні страви, щоб ближче було та девятий дідух у куті.

— Щастя Вам мої діточки бажаю, щоб ви рідну земельку нашу честю вшанували — держав слово сивий уже, але дужий ще Степан, — при святій вечері. — Ми далеко від рідніх наших старокраєвих хатин, але Новонароджений Хри-

стос усіх нас благословляє. Наші брати теж тепер Новонародженого Бога вітають. Вони вижидають Його Правди. Та Правда ця й наших земель не мине. Ген, там далеко, їхати б залізницею від нас зо два дні до берегів моря, опісля морем на кораблі дві неділі й по тамтогобічному суходолі за день їзди наші чудові карпатські села. У цих селах соломою криті хатини, над берегом річок; а люди такі самісінькі, як ми. Вони, як починає смеркати, на небі являється перша зірка-вечорничка, йдуть до річки митися, щоб хоробу від себе відогнати. Мати газдиня приносить у дійничку воду з ріки, щоб корови доїлися. В хату вносять чересло, леміш, сокиру й кладуть на соломі під столом, а столини перевязують ланцюгом, щоб господарство разом держалося. Уважають, в якій стороні собака забреше, звідтіля молодці прийдуть, як є в хаті дівчина до видання. На святочному столі розсипають усе збіжжя по жмені, вкривають його сіном, а на сіно простеляють обрусок, бо зерно це багатство, сіно — на памятку, що на сіні в убогій стаєнці Христос народився, а біла скатерть знамя чистоти, як біла лелія ознака невинності. По святій вечері, — оповідав даліше Степан, — гасять свічку й глядять, де піде дим зі свічки; як до гори, то господарство буде вестися, як до дверей, то хтось у хаті вмере, а як дим кружляє над столом, то буде весілля. В деяких селах на нашій Лемківщині ходять вечором колядники від хати до хати, колядувати на церкву, або на »Рідну Школу«, гаку установу, що навчає рідної мови, знов же в інших ніхто не йде вечором поза обійстя своєї хати, щоб якої злої мари не прикликати.

— А які пісні співають там малі колядники? — вмішався Василько.

По святій вечері — відповів батько — всі в хаті співають найкращу нашу різдвяну коляду »Бог Предвічний«.

— А коли ми до нашого дідуня поїдемо? — знову встрянула Марійка. — Я так хотіла б побачити рідний край.

Та Степан не відповідав. Його думки блукали світами, там, де сонце сходить і розбиває туман віковичніх мряк... Де яругами вється верткий Попрут і Срібнолентий, у стіп твердого Бескиду. Там теж несеться різдвяна коляда:

— Христос родився, Бог воплотився...

Комашка

— Ей, чуєте, не було то, як старого вїта риджа кобила... Стала вона віргати по селиську, а пак, як аж до Заболотець погнала, то пів села з пагузняками їй дорогу залягло. Запотічного Марина мало гусей не почеревила на подвірци, так борзенько втікала до хиж, а Гаників Юзько аж на вербу зо страху котом стрибнув... Кобилице — вам, кльонцаками жерло, кого на дорозі дорвало. Шурготовій Касьці доценту хустка на шию засунулася з чіпцем, а Кігтів газда так дурцнувся чолом у двіряну засуву, що аж му паскудник на карсі праснув і сокирвиця його вобшивку замурзала як різникові.

— І з той кобилиська велика біда пішла. Заскаржив Дидичків Васько Габликового зятя за жмінку колосків, що їх віргаючи риджа зоскубула. Зять хотів у селі на громаді полагоди, але Васько вперся до суду, так його напастило до тих сянїчанських гадукачів. І люди сміялися

з його, що впертий як ослик. Та що такому зобиш? Він газда! Телицю Шайна погнав з обори за перші кошта до суду. Ба, а гроши за молоко теж гадукач йно зосунув до столика. — Моя грає, моя верхом! — кривулькав наперед до суду, а пак від одної пропінації до іншого шинквасу — процесняк. — Ей, бо то гнів сліпий дорадник.

— Людськов кривдов не доробишсі! — люди шептали з Чертежа й аж за Сянічок сплітка біжала, що за жмінку стебель брат брата жидам спродав. Бо, доки перший стайню на годукачів вичистив, другому жида за кошти до ґрунту добралися.

Приходило Габликові з торбою піти... А Васькові колосків ніхто не звернув, бо кобилину бобики з Прусіка купили, а спрочесувані шустки захапкали гадукачі. А до того Васько скумався з дорадниками та спрочесоване поле переписав на себе.

І хто зна, що було би ще було... Якби не комашка. Вигнав Васько красулю й лису на потічки, що біжать від Костарівець і пасе. На небі соненько, вітерець збіжечком поколишує, перепівка підпадьомкає, а корівки весело пасуться. Васько розвернувся на межі й живіт вигріває до сонічка. Довкола нього дзидзикають дрібуні-дрібнесінькі мушки комашки, а зелений коник у траві тільки вусом довгим моргає. Почіхався спляче Васько під коліном, певно червона мурашка чи комар, аж під вязання колін загнався, бо Васько наставив свої худі ножиська як крікви до сонця й сопів з духоти — лежачи. Пак і слинив це місце, щоб не свербіло та знову тер гачою.

— Ба, ба! Під ніч зібралося, а Васько на ногу не поступиться. Як бочка набриніла. Ино го на ношайках домів привлекли, як колоду. А без ніч гарячка, аж сорочку на собі торгав Васисько.

— Повідали — вмирати буде, як до серця пухленина підойде... Ажи по старенького вітця духовного виправили, аби з Богом...

— Борзо мі закличете Габликового зятя, що-м го скривдив, бо довше не видолаю! — просив добрих людей Васько та підвівся на постелі.

— Цюдь брате, сядь біля мене, на постелі, бо смерть ня душить. І вибачай за таку напасть. А ви, сусіди, слухайте, що буду казати: Поле вертаю ціле з процесу, бо-м слухав підлої ради. І свого загін докидаю, аби му кривду нагорнути. А на виховок телицю й двіста срібних за його сирітські сльози. — Пробач брате!

*

Повісти не буду писати з такої придибашки, бо ціле наше життя це одна велика повість. Але недавно був я в гостях у мого швагра Михайла в Чертежі й моя сестричка Катерина оповідала мені, що не було ще в селі таких приятелів, як тепер у згоді жиють Васько й побратим його Габликів. — А все через таку комашку, бо вона наперед ужалила кобилину, що аж віргала, а пак самому Васькові розуму дострикнула... Га, га! Добра кума, комашечка...

Бабин синочок

З маленьких камеників почалася ця історія. І хто міг би знати, що аж до такого допутається. А таке було покірливе хлопя з того Осифканиного Митруня. — Вей! Та ледви, вам, до порога стежку знало, а заєдно би матері своїй забажками очі випікати — такий той Митро.

— Не перейдеш без придибашки коло Осифканиной хижі. Або вам вівкне неспостережно до

вуха, або патиком затиркає по драницях аж терпки поза сорочкою набіжать... Каменем »гунцвотина« прасне вас по горбатині зпоза вугла та ще регочеться...

— Спробуйте його матці правду ректи — чому букарта не покарає, краще до великоднього таракала п'ятох шкільних бойсів заставити; така в тої Сифкані пащека. Гірше, терлиця й мядлиця враз не чаламкають.

— Що? гавіде — він не газдівська дитина? Га? Ти самий битяр! Я його — як ока в голові... А він буде винуряти! Сякий такий ништивіро, привержку, паудо. А халія на тя... Фраси би тя оначили! Неганьбнику, чого чіпаєшся мого сигеняті?... Подь гев, подь Митруню... — цокатала злісна баба.

А синочок Митруньо йшов свавільно до материних рук, вона погладжувала його по голівці, до грудей тулила, заслинивши кінцем запаски протирала кутки очей свого синася.

*

— Не витримання в селі з тою карою. — Якась випека не вам газдівська порода. Стане серед путі і розключить кляпачик: — Давай дзигари! — ножом вививає. — На чватерку з калити! Бо тя вогники припекати будуть. А доходивши мене, Ваньові руки покривлю! — такими погрізками дорогу людським людям заставляв Митруньо, коли не по його. — А мати тільки на смішками: Хло' — чом не остаткуєшся?...

*

Люди були всі в полі, копали бульбу. Була погода. Тоді Судикова хижка за потоком з нічого загорілася й верх неба фаркотіла. — Гриць з Паївки видів, як лисом пошмикав бабин синочок до своїх хиж, але най го! Радше нічо не го-

ворити!... Іще вночі сам погориш... Пек му! Ріжкате — хижу спалив би...

А радив заєдно наш пан-отець і повтаряв: — Каська, Каська! Таже постонько сватий, дитино, чом Бога не пошануєш? Де би тільки струна забриніла, до танцю пориваєшся... Уважай, бо зле буде. А газдівська дитина ти.

— Талем! Каська десь прикладала собі цю бесіду. Яка кому жура та фрас, що вона собі заки ще молода, погуляє... А, що її синочок звівся на батярів, то в її уже косоньки посивіли... Бо треба було нагинати дерево, як ще було молоде...

Зеленьземлиця

Землянів Данько приспорив собі шматок ґрунту. Але не з бубня, тільки просто в пана; за півтора тисячки докупив собі ріллю біля самої води, на рівній долині. І на яр засіяв ярою чистиною, бо так годиться і так треба пошанувати нову скибу. Коли вже зелені перечка запавянили чорну оранину, як святочна запаска квітами дівочий стан, вернувся з храму Данько та поставив коло себе всю свою челядь: — Скінчилася наша біда, що й краплини молока не було до рота. Докупили ми земельки, хай же Бог зародить, буде й бідному.

Пан згорнув гроші зо стола та поїхав у світи далекі. На панській господарці остався економ, що лячним опирем уганявся на своїй рудій шкапі по всіх межах і зарінках та чіпався людей в їх праці й до малих пастушків присікався, як паний до плота.

— Напевно ніхто інший, тільки самий чортяка заніс цього нелюда аж на Землянову купленину.

— Злодзею! На панську траву? — зверещав, угнавшись конем мало не на саму голову Земляна — розюшений економ.

— Во ім'я Отця... — підвів догори Данько руку, — адже з свого загону похилившись збираю камінчики, щоб не заглушували молодого збіжжя.

— Мовчи, сцерво! Бо... — і нагай гадиною зависнув над головою старого, чесного господаря, Данька Земляна. — Зобачимо! — не докінчив панський лижехвіст і на місці завернув свою жидівську кобилу, економ.

Данько прикучнив до землі та далі клав, укладав до коша камінчики, що посіялися за панської господарки по полі та скрізь у борознах. Він і не стямився ще добре, як форналі, двірські наймити плугами вїхали в його яреньку землю. — З одного кінця на другий краяли його молодії пшенички шматок, гірше ще як ножем по серці.

Хрестом упав Землян господар на свої скиби; він чув ще в них свій піт і кров, така свіжа ще зеленьземлиця. А біле залізо плугів різало грудь землі аж до цілини, глибше як до білої кости...

— Зодзею! — знову здалека закрюкав двірський опир та летів почерез лани до своїх форналів, що безрадно поставали плугами біля Земляна, який розхрестився на своїх молодих хліба сіяннях і не пускав далі панських плугатарів розорювати його живе тіло.

Самий же пан не відсьогодні зжився з народом та не жалував християнинові скибки й ощипка. Тільки його економ шукав собі напинки з кожним газдою. А найбільше наносила його зліст і помста на Земляна, що не дозволив до його комнат на спокуси своєї чорнявої Оленки... — Форналі були на другому кінці ріллі, Землян з руками на

вхрест по борознах, а злобна економська порода стягнув міцно повідки й колінами штовхнув свою шкапину, щоб перескочити перекіп...

— Ой, бо не доскочив цього нижчого беріжка... У ярузі мусіла його коняка прилягти своїми худими костомолами. Адже засильно стягнув він конину в роті та колінами бабахнув у худі боки, тому врвалася під кінськими копитами земля над перекопом і руда шкапа мусіла перекаблучитись у рів.

Перший Землян пішов добувати свого неприятеля. Але не було вже способу. Тіло зомняте з багнюкою лежало під конем у мокрій постелі перекопу.

— Нехай ярого посіву...

У зеленім гаю ..

Зелений Бескид одягнув білу сорочку, мережану срібним намистом; він скупав свої верхів'я в пелени білих платків снігу.

Лише чорний, рябим мохом окритий, великий хрест на Полавській горі величаво розгорнув свої рамена:

— Оце, від віків у моїх стіп моя земля! І ці манюсенькі мурашки — люди, що під Кичурою позатулювані в хижечках.

Вони в мій дзвін дзвонять:

— Наша від віків батьківська земля... Камінна вона, але рідна, свята, непродажня...

Дзень, дзінь, дзелень...

*

...Від раннього ранку — щирого світанку ройно у стіп Магури. Газди в керпцах, перевісивши лісову, до кремезних ялиць, довгу пилу, з блискучими топорами в твердих мозолистих долонях. Вони у зрубанні білим вістрям:

— Цок, цок, цоцок... Старим ялицям, струнким смерекам, здоровим білявкам березам на смерть!

— Шах, шах, шар-рах...

— Бо хліба треба, твердого хліба, але свого ощипка! Сигені вдома ждуть, малі діти!

*

...За сонцем, ген за Рунком білі свічки, одна, друга, десята... Гори голих ялиць уділ дебрею. Тільки голосне:

— Вважай, на бік...

— Бережися смерті!... Смерть косить ялиці...

— Трам ударить... забє!... З дороги...

— Цапини вділ!...

— Меґлі руш, руш, стоп!

*

..Аж земля дудніла. Свічку різали: Чах, чах, чах... Вони восені камінням жбурляли до груш, у Терпелишиному саді... Аж корба свище в руках юнацьких. — Бо син Таньки Терпелихи остався під Маківкою... Та й патиків з лісу...

Морозок... і вітер...

Шушу, шу, шу...

*

...Уже померкнуло небо. Ліс... Чорні поздовжні тіні біля ватри сновигаються.

— Підкини ріщя, Василю!

— А ти, Петре, сила гнеска ялиць підмикав?

— Не сила! Лем десять...

— Купиш на ярь запряж?

- Як куплю, кой хліба не стає?...
— Що плетеш, є робота, буде хліб...
— Най вечір не довжиться... Пісня...

В зеленім гаю дrevко рубають,
До нашого двору трісоньки падають,
Падають велики, падають малі...
Хто ж їх позбирає? Тото дівча шварне...

...А вогонь сичав, білими світляними язиками
лизав сніг з накиненого ріща. Вертівся, як гадю-
ка, щоб укусити.

— Смоле, Петре! Як овивається, гей злой
в пеклі за дряхлу душу. Оген крас! — Лем не
в селі... Бо пак біда, без даху... Подвійна нужда...
Без хліба й хижи... Пек му! Не гварь!

— А ти, Митре, будеш женитися?

— Кой зароблю, куплю загін, хижу побудую...
Та чем? Злі єдному на світі... Банування... Суть
руки на муки.

І знову підхопили:

Ший, Ганусейко, сорочейку,
Випер ей в тихім Дунаєйку,
Виший ей на буйних калинояках,
Перекачай на тисових столойках.

Темна нічка. Ліс. Тільки деколи білі платки
снігу з конарів ялиць... Село зірками ясніє...

Вигрівки

Під вечір запалилося небо на заході. Запавяна-
лися карміном верхи білих гір. А смерічки на
Могилці черленими хрестиками.

Над бором плинули спижеві кораблі, у крас-
ній заграві вирівнювали свої чуби та тихим пле-
сом шевеляли за бір і гори. На їх місця висковзу-

валися човники, гублячи та розсипаючи на своїх слідах рубінові ланштуки, — веслами крашеними приплюскували вогняні хвилі на небі високому.

Палали гори вогнем, полум'ям і сяйвом ясиновим; від межі до межі видного далеч-круга. Не схочували хмари розпускати на вільну леваду дрібних своїх баранків, або білокрилих лебедів...

— Вітер буде й заверюха. — передавало собі село, з хати до хати.

*

Найкраща то зима. І такі вигрівки; ані не мороз, ані не вітріє; тепло, ясно, розкішно, та й не весна ще.

— На вигрівки — хитрі дівки...

Вони, селові дівчата збираються на цілий день у своїх подруг і скриваються щоднини деінде перед парубочим світом. Прядуть ще, вишивають, квітами й рожами. Співають, співаючи веселяться.

— Мед, колачі несеш, до іншої йдеш;

А мою хатину, мої воротонька

на поминку минеш.

Парубочий голос відспівує:

— На високій горі сніжок біліється,

Ей, де моя мила на зиму подіється?...

Однокінкою їхали парубки під верх Могилки. Не заперистими саньми, тільки тарадайчаними каблуками. На гору возили обірник. Вліті на подовжню поперечню не доїхав би ані чотирьома волами з купкою сміття.

— Василю, возьми мене на гору. Буду тобі батіг пильнувати й ворони навесні зі скиб зганяти.

— А я буду твоїм погоничем, як звезеш мене на копаницях з Могилки. — просилися діти в своїх старших братів - підгаздів.

— Хочеш без кожуха на гору?

— Я бігтиму за кривульками. Возьми мене...

— плакав Юрків підросток, що конечно хотів ви-

вершитися понад село й побачити з гори, чи далеко з його хижі до школи, і там, де голодні ма-зурі свої побудували садиби.

— Сідай на солому. Але як будеш нявкати, що за нігті шпильками коле, вовка з ліса прикличу й він зість тебе... — сміявся Юрко та соломою затюлював ходачата свого сина, що школу забавжав і мазурське жито з Могилки — як на столі, бачити.

Гора змережалася кривульками. Стежною поза вигін, потім першим плаєм, жмійкою мідянкою скрутилася за пастівником і рівними вісімковими вогнивами аж під першу зарубку. Від перегуби рівно було вже, як на долоні. Та ніхто там не возив своїх купок, адже зерно там не родиться; напеться колосок білого молочка й зав'яне пак на стебелині без плоду...

Круглі коники жваво порскали й не приставали ні раз оденький зі своїм тягарем. Пнялися доріжкою під верх гори, весело, гомінко дзвонючи дзвінками при хомотах, або черкалом на кінці дишля.

— Дзе-дзень, дзень! Те-лень, те-лень, дзень!

Приспішали газдове, щоб зарвати ще доброї дороги по сягу до ліса й на майстерку. — Гонти, каблуки, дуги й дужки до ведер, конівок, цебрів і бочок. По весні вільніше з часом. А руки без роботи розвиваються...

— А, хай же його громи побють! Що вже ця суета не діє з людьми...

Під берегом у Степана був носатий поліцай за поржондком...

— Кобила погубила по дорозі! — і собі сердився Степан та пояснював напастливій біді, що гній не погубився з його копаниць, як носом дуркнули сані об камінну запірку на дорозі, тільки кобила на..... на дорогу.

— Поржондок бити мусить в селі! — горлав поліцай на ціле село; число дому, ім'я та назвисько Степана в книжку записавши.

— Буду на другий раз мішком кобили задницю завязувати... Ти мене про п'ятку з ґазди не звалиш, але прийдеш... — не доповів сердитий Степан і сплюнув у бік, ляснув голосно з батога й поїхав у свою дорогу, далі з обірником. Не бив і не чвикав батогом своєї конинки, добрий ґазда, хоч далі сердився...

— То за мед, що ти, Степане, не хотів уліті йому продати.

— Циганам за село занесу, а такому нехристові не продам! Може мене знати за кожну кришину меду, та й так моєї праці не буде лизаги.

— А п'ятку?

— Ов-ва! За Могилку піду на смерекові патики, відвезу наручко до міста й вже по п'ятці. Такий останеться слід, як би з голови зломаний волос зоскубав... А меду не дам гадові, хоч би на чéреві перед мною совгався!

— Гноївки не може нахлепатися?

— Шкода, і гноївки, бо на розсаду буде.

Іхав ґазда з ґаздою під гору та розмовкою вкорочували собі стежку. А коні самі знали, де скручувати.

Оце й вигрівки. Не будь'які... Веселі, гомінкі. Сорока заєдно на ключах скрегоче:

— Черк, черк, че-черк. Гості. Ч-ч-ч чирк!

Ульчині діти

Довгими пасемками зосипався сизий лупок уділ стрімкого берега. Яружки водяних доріжок мережали ціле узбіччя гори. — Яка же ця гора височенна?! Та ще зо струнками смереками на самих верхів'ях... І орел гірський не ширяє вище, щоб упасти каменем на спячого зайчика...

У підніжжі гори струмочок верткий перелива в свої камінні долоні все своє водяне багатство та різні пісні виграва, на гуслях своїх водяних. Кругленими коралями черчить, дзидзикає на вюнких прутиках прибережньої лози. Стриба молодим лошаком понад камінну запору. Гогочеться, просковзуючися поміж сивих дідуганів, що з головами своїми внуралися у воді та білою піною запорскують сиві свої кучері.

Біля одної піскової когутури водяний бурунчик булькоче, буркає, бурчить і бризками сполоханий біжить біленими клубяттями аж поза крайне камінне леговище та пянким голосом ударяє в кремові корені липи; в пишних своїх шатах розсілася липа над беріжком перленого водопаду.

Вода паде й скаче з водопаду дужими веретамми, лопотає білявими праниками по модрих граніту поручках, ховзається кованими залубнями й стовбуриться. Деколи відвертає свою запірку, росю розсівається, або крицевим водограєм прискає під першу полівку свого спаду!

Камені примаються повними пригорщами білої піни, або віником сизокрилих качуриків.

Страх, глибока вода під водопадом! Ані конем, ані повузняком до дна не добиться. Але красноперих яльців тут найбільше. І кожний такий, як купча кукелка — білий колач.

Ці риби, ялині, залягли половину водяного корита; розвертаються срібними боками до золотого сонця. Ця водяна тваринка, не то стрілкою, але ні красним своїм плавцем не щеберкне... Тільки часом розставить ширше свої зявки та біжать тоді білі бобики балюнчиками, бовтаючи багряве від бризків сонця, рівне плесо.

Водяні бурунчики бодуться бараніми ріжками, плетуть віники біля більшого багряного кола, або розмотавши свої білі кучері, що піною набра-

лися, у долоні плещуть та здоганяють себе принагленими стрибками по озері водопаду.

Никифор оповідав ще дивні дива про цей водопад. Він був ще малим пастушком, як у цьому водопаді вода досягала тільки до пояса. І на крайчику села жила тоді стара Улька. Сама в своїй хатині. Двері до хати завжди були зачинені. Тільки під вечір неділю виходила Улька зі свого житла й згорблена в чотири погібелі, бігла навмання попід усі газдівські вікна, вихром летіла в сторону водопаду. Люди боялися в селі підглянути, що вона, ця старуха, діє на водопадних мережах. Діти ще менше боялися Ульчиних очиць, як газдині відьмівської замовки.

Але Улька не білила у водопадових водах ані свого плаття, ані не сполікувала своїх корявих жмень. Тільки газдині (відважніші!) на вухо перешіптували собі, що Ульчисько бігає на водопаді виплавлювати своїх бахурів. — Бо Улька була замолоду велика грішниця. Водилася з міськими облудами. Тепер сполікує своє грішне починання.

— Це не плачуть, ані тужніх пісень не співають водяні камені. Ані синій лупок, що яружками скапує з берега, не вижолобив цих слідів глибоких... Горе, Ульшине горе зойкає та до судувіку буде скомляти на річищі.

— Вона не бродить у північній годині по водопаду ріннях. — Адже Савків Андрій, що заспав пасучи коні на молодій конюшині за водопадом, прокинувся з просоння в саму найчорнішу годину ночі та не бачив на водопаді нікого — ані купатися, ані склиглити; хоч і місяць був у повні та видно було й пізнати від трави дрібні трилистки команиці. Була північ і озеро теж спало з водопадом. Лупок сизий не шемрав.

— Страшна, страшна ця Улька, як при меркненні останньої зірки винурюється в глибин во-

допадових кручів! Ще далеко до сходу тоді сонця. І собаки в селі ще в будах уклублені. Улька, загорнена веретою водяної імлі, сивою стріхою пасем і щетинястого волосіння, вилонюється з води, підкидає з очей прислону волохату, видмухує ніздрями воду з свого рота й черева. — і скиглить, скиглить сійчиним вереском. Трепоче широко розведеними руками, площить круті хвилі, щоб не скакали до її стрипіхатої голови. Укоськає, вговкує Улька тяжкі буруни, що наперевертки стрибають з високого каменя та не дають їй спокійно влежатися в камінній постелі. Або розюшена впертістю цих стрибайголів лопоче широкими праниками по всіх запорах, калічить у завзятті свої долоні, збиває до крові своїх пальців колінця та вибовтує зелень глибокої води з своєю чорною зі злоби кровю і розвіявши одним спішним подмухом водяну імлу, коміть головою скаче в саму середину водопадової кручі.

Сонце тоді вперше ластів'ячим крилом удає в Ульчине озеро.

І тоді теж оживають бурунчики, підмальовані соняшним пером у всіх беріжках багрявою мережкою. Стрибунчики рожевими сутінками, а малі та великі хвилі модно-зеленню.

Пробуджується водопад і плотиці злітуються з усіх усюдів, верткими плавчиками чимчикають під водяний гребінь — вигладжувати свої дрібні, уночі помотані під камінними перлинами, пацьорки.

— Бо великі яльці, що чередають у дзеркалі водопаду, це не яльці... Ніхто з села не хоче такої риби.

— Це Ульчині діти! Вона кормить їх тільки для себе зеленими пасемками водяної губки. Та біда й горе кожному, що посмів би нурком ударити на розбій бабиних вихованків.

— Бережи кожного Боже! Не пробуйте й сіттями черпати дрібну рибу з цього Ульчиного багатства. Усі очка розмотає в сіттях ця богиня, та ще держак вирве з ваших рук і понесе шторчаком у найглибше коліно водопаду. Сліди всі засипає білою піною — дарма виплавлювати білі держала.

Грає водопад, стрибає вода, вдаряє шибайголів у заiori граніту, плеще в долоні, бовтає широкими веслами, качуриком нуряється, білою піною, бараніми ріжками запорскує очі сивих дідуганів; пак сміється широкою губою, хохочеться, бовдурить і шепоче в тихій змові з нічною своєю водянкою...

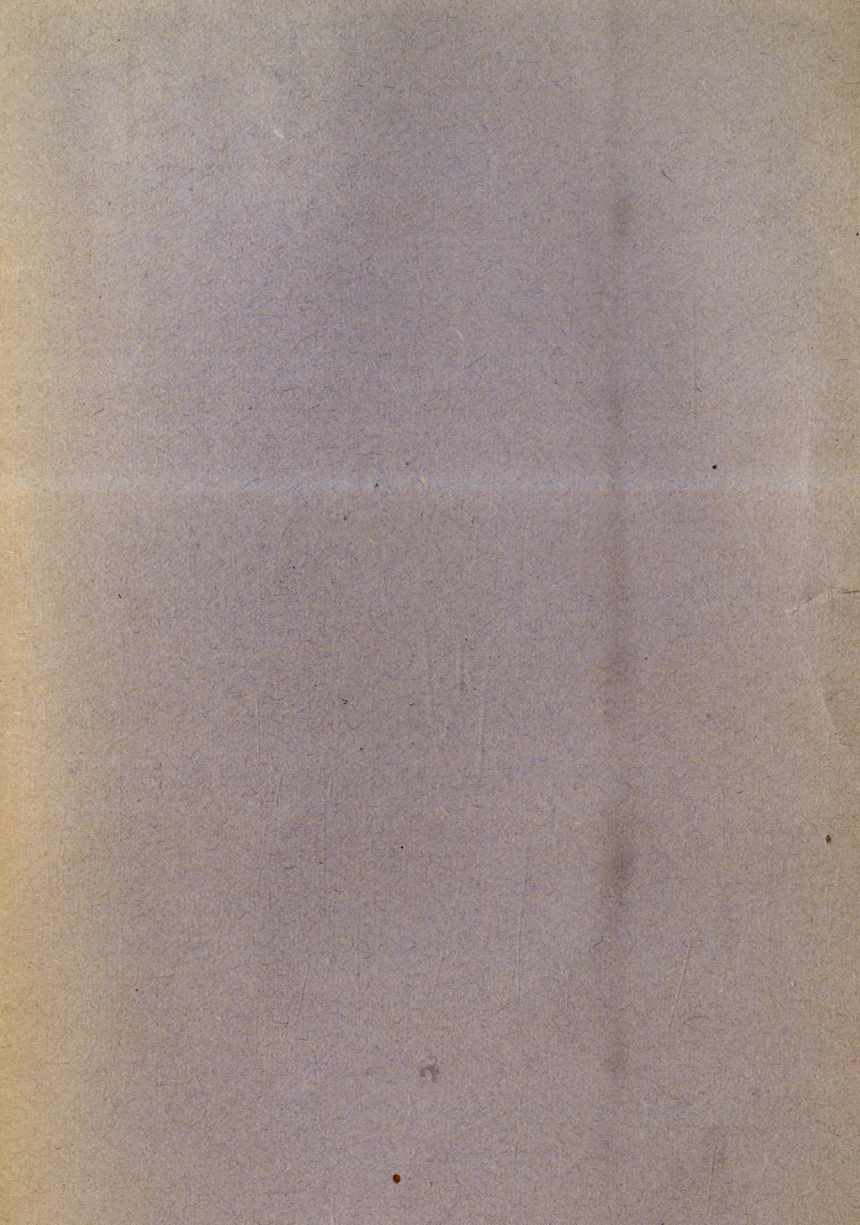
Та раз у році один, як у неділю святого Хрестителя правляться в церквах поминки, водопад заспаває казковою тишею і шептає покірні слова: — Помилуй, помилуй, прости, пробач... — Тоді теж і синій лупок сіє дрібні зеренця; вони докочуються у водопадову зелень, теленькають дрібними дзвінками, але довго плавають і не потапають у глибин глибині. А круглий камінчик, якщо його покласти колечком плоским на плесі озера, далеко-далеко плаватиме по водяних крутіжках. Вода ж сама, як у водопаді зачерпнути їй до двоушної посудини, промиває сліпому очі та лікує лишаї на личку дитини й обох руках.

Никифорева хижа біля самого водопаду. — Підіть запитайте, він найкраще знає... Бо цілу ніч сидів кулявий Ян зо своєю сліпою кобилою при водопаді, щоб промити коняці очі. Кобила прозріла, але йому зір відобало.

З М І С Т:

	стор.
Чому плугатарі не їдуть?	3
Мартин гусярик	5
Ухналики	7
За кращим хлібом	9
Циганський кермаш	11
На еміграції	13
Комашка	16
Бабин синочок	18
Зеленьземлиця	20
У зеленім гаю	22
Вигрівки	24
Ульчині діти	28

093/1986/
6Акон.

р
л
5253

8037

20

родня Бібліотека

Ч. 20

ЮЛІАН ТАРНОВИЧ

Чому плугатарі
не їдуть?

